

»Obrobnost« in (družbeno) nadzorstvo

Janez Pečar*

V kriminologiji in sociologiji pogosto naletimo na pojem »obrobnost«; s tem mislijo na nekatere skupine ali posameznike, ki navadno niso taki kot drugi, nikakor pa niso zanimivi zaradi kake prednosti, ki bi jo imeli glede na druge. Odvisno od raznih okoliščin se zanje pogosto rabijo še drugi izrazi (npr. Randseiter, Aussenseiter, marginal man, marginality, marginalité itd.),¹ vsi skupaj pa nekako pomenijo lastnost, ki takim ljudem pripada zato, ker jih drugi tako imenujejo. In ne samo to, s tem določajo tudi njihov položaj v družbi.

Vprašanje obrobnosti je še zanimivejše iz zornega kota nadzorstva. Nadzorstvo ima namreč prav pri nastajanju in določanju tega pojava pomembno vlogo, posebno ker nekatere družbene skupine ali posameznike skupaj z drugimi družbenimi mehanizmi (ali samo) spreminja v ljudi zunaj družbe ali zunaj družbenih skupin ali jih odrija na rob. S tem mislimo na neko stopnjo človekove odtujenosti, »konkretno v družbenih dogajanjih pa družbeno obrobnost v smislu odmikanja od normalnega...«.² Ko koga v sociološkem smislu izrivamo »ven« (outsider), ga prenekateri nadzorni mehanizem hkrati znova pripravljamo, da bi se vrnil »noter« (insider). **Ta proces poteka nenehno in je hkrati družbeno prizadevanje za oblikovanje konformnega vedenja (poleg drugega) z vnaprej pripravljenimi ukrepi, s katerimi ljudi bodisi kaznujemo bodisi poboljšujemo in jih znova uvrščamo medse, čeprav so bili za nekaj časa tako ali drugače »ostrakizirani«.**

Pojavi obrobnosti nastajajo vidno ali neopazno, spoznavamo jih v razmerjih človek : družba (ali posameznik : skupina). Vlogo spodbujevalca, razsojevalca in eksekutorja obrobnosti pa ima vedno skupina, kajti »družbena odklonskost s svojimi dejanji, lastnostmi in prepričanji, kadar nastopi ali se pokaže pri storilcu, izjavlja od opazovalca družbene kazni ali ukrepe.«³

Tako marsikoga zaznamujemo z »obrobnostjo« (ali za obrobnega), ker želimo doseči kako omejitev v njegovi »svobodi ali posameznih življenjskih ciljih«.⁴ To se še bolj pokaže pri kršilcih

pravnih norm, pa čeprav gre kdaj pa kdaj pri tem tudi za »inovativno« vedenje. Pomembna je le njegova nesprejemljivost v času vrednotenja.

Sestavek ima namen prispevati nekaj misli o obrobnosti tudi z upoštevanjem tovrstnega procesa v naši družbi, in sicer s pomočjo epistemologije pojava v sociologiji. Glede na zapletenost obrobnosti in splošnost lotevanja pričujoči prispevek še zdaleč ne more biti popoln.

1. Epistemologija pojma obrobnosti⁵

Pojem obrobnost je prvi uporabil Robert Park leta 1928 v svojem delu »Rasa in kultura«. Na začetke tega izraza se navezujeta tudi imeni Irwin Edman in E. E. Bergel. Slednji se je ukvarjal s sociologijo mest (urbana sociologija) in je z »obrobnim človekom« poimenoval mestnega prebivalca, ki se s prihodom iz drugačnega kulturnega ozračja v mestno okolje najde izpostavljen raznim vplivom in zapostavljanju (verskim, rasnim, etničnim, ideološkim, političnim, gospodarskim, moralnim itd.).

Robert Park je določil podobno vsebino pojma. Po njem je obrobnost tisti, ki kot kulturni hibrid deli življenje in tradicije dveh različnih vrst ljudi, predvsem zaradi selitve. Pozneje pa je, čeprav je še vedno dajal prednost kulturni dvojnosti, čedalje bolj poudarjal tipično obrobnost v rasni mešanosti, kar je seveda značilno za družbo, v kateri je Park živel. Tudi ni čudno, če se je s tem pojmom mislilo na nasprotje ras in kultur, ki naj v določenem času in kraju porajajo novo družbo, kar je posebnost celotne severnoameriške celine. V zvezi s tem so se z obrobnostjo pogosto začela obravnavati vprašanja obrobnih ljudi, obrobnih osebnosti, obrobnih eksistenc in sploh izločencev, posebno ker so ob raziskovanju obrobnega človeka (E. K. Stonequist: *The Marginal Man*, New York 1937) pogosto naleteli ne samo na rasne mešance in kulturne hibride, marveč hkrati tudi na brezdomce, potepuhe, tujce itd.; pri tem so seveda morali začutiti razkrajajoče vplive obrobnosti v izrazito socialno-patološkem pomenu.

Stonequist se je ukvarjal zlasti z ameriškimi priseljenci iz Evrope; pri njih je posebej ugotavljal večjo obremenjenost s kriminalnostjo in hujšimi pojavi družbene dezorganizacije. Delil jih je na štiri tipe: priseljeni tujec; druga generacija (to so otroci priseljencev); Židje, ki so se preselili

⁵ Za ta del so uporabljeni slovarji in leksikoni, navedeni v literaturi za sestavkom.

* Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, znanstveni svetnik, Inštitut za kriminologijo. Trg osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

¹ Glej Kaiser: *Kleines kriminologisches Wörterbuch*, s. 254, Fuchs et al.: *Lexikon zur Soziologie*, s. 417.

² Bavcon, s. 24.

³ Scarpitti/McFarlane, s. 5.

⁴ Spiegel, s. XIII.

iz geta; mešanci (večinoma mestici ali mulati, tj. potomci ljudi evropskega porekla in prvotnega ameriškega prebivalstva (glej Slovar slovenskega knjižnega jezika, s. 752). Schamerhorn (1968) pa je pozneje pri njih poudarjal predvsem tudi čustvene motnje. Neprilagojenost novim razmeram se torej začne opisovati kot lastnost obrobnosti.

Nekateri pisci, npr. B. Golovensky, so pojem obrobnost omejevali na družbeni pluralizem, ki škodljivo zadeva predvsem etnične skupine oziroma narodne manjšine, saj morajo ob neenakih družbeno-gospodarskih možnostih nujno peljati do razločevanja in v zvezi s tem tudi do kulturnih nasprotij (primerjaj Sellinovo teorijo o kulturnem nasprotju in kriminaliteti 1938).

Poznejša razmišljanja prenekaterega raziskovalca severnoameriške obrobnosti so pripeljala do večkratnega obrobništva (Hughes 1948), nasprotja vlog (Dahrendorf 1968), statusne inkonzistentnosti (Zimmermann 1973) itd. s tem so bile poudarjene tudi čedalje močnejše socialnopsihološke in sociološke sestavine v pojmu obrobnost. Po Fürstenbergu (1967) je obrobnost ali družbene obrobne skupine pojmovati kot določeno organizirano delovanje ljudi, ki nastaja na nižji ravni splošno povezanih sociokulturnih vrednot ter norm in ki učinkuje s svojo zapleteno udeležbo na družbeno življenje.

V novejšem času pa dobiva beseda obrobnost predvsem pomen kulturnih nasprotij, prizadevanja za zapustitev etnične skupine, položajskih dejavnikov zavračanja in ne nazadnje večskupinska (oziroma pripadništvo različnim skupinam hkrati) oziroma imetje več različnih družbenih statusov.

D. Riesman (1954) je vpeljal celo pojem »skrite obrobnosti« (secret marginality). Gre za ljudi, ki subjektivno ne spoznavajo identitete, ki se pričakuje od njih, oziroma ki se jim pripisuje; ne vedo zanjo, oziroma se je ne zavedajo.

H. Becker (1963) pa ni edini, ki med obrobne ali izločene (outsider) prišteva ljudi, ki kršijo pravila, ki so jih kakorkoli že določile družbene skupine. Po njem so kršilci pravil ljudje, ki ne spadajo v skupino, katere pravil niso upoštevali. So torej ljudje posebne vrste, ki jim ni mogoče zaupati, da bi se ravnali po pravilih, ki jih skupina sprejema za svoja. Zato se štejejo za osebe zunaj skupine.⁶ Le-ta jih postavlja na rob oziroma v obrobnost.

⁶ Becker, s. 1.

2. Pomen v sociologiji in kriminologiji

Obrobnost se torej — to je posebno pomembno za kriminološke raziskave — izraža tudi v duševnem oblikovanju posameznikov ali skupin, ki se od drugih »večinskih« razločujejo po svojem vedenju in mišljenju. Zaradi svojega položaja so na robu in zato naj bi bili drugačni kakor tisti, ki so v sredini prav zato, ker se niso asimilirali z globalno ali kako drugo družbeno skupino, katere del so (ali so bili). Zato pogosto žive v dveh ali celo več svetovih.

Obseg obrobnosti (marginalnosti) je odvisen od:

— tega, kakšni razločki obstajajo med kulturnimi normami različnih skupin;

— prevladujočega družbenega pojmovanja dejanskih razločkov;

— različnega dožemanja teh razločkov;

— različnosti udeležbe na dveh ali več področjih, na katerih delujejo ti razločki;

— različnosti zavedanja razločkov;

— zavedanja obrobni ljudi o teh dejavnikih v smislu celovitosti osebnostnih sestavin.⁷

Začetni proučevalci obrobnosti so se torej močno zavedali konfliktnosti kultur v severnoameriški družbi, podane zlasti z etničnimi in rasnimi določilnicami. Vse skupaj so obrobne ljudi močno spravljale pod prevlado tistih iz okolja, ki so bili že potomci prejšnjih prišlekov in so zato že imeli svojo zgodovino v novem svetu in v zvezi s tem tudi položaj, premoženje in svojo kulturo (predvsem višjih družbenih plasti, kolikor upoštevamo spoznanja severnoameriške sociologije).

Od družbenega razlikovanja, konflikta kultur, plastitve prebivalstva, etnične in rasne mešanosti, brezobzirnega kapitalističnega izkoriščanja itd. seveda ni bilo več daleč do spoznanja o anomiji (čeprav kot teorija izhaja iz Evrope), statusne kristalizacije, statusne inkonzistentnosti, statusne integracije, do razmišljanja o različnosti vlog in pričakovanj ter subkulture; vse to so začeli čedalje bolj povezovati s kriminalnostjo, socialno patologijo, prikrajšanostjo in drugimi podobnimi pojavi, lastnimi predvsem kapitalističnimi družbeni ureditvi, čeprav tudi v socialistični ureditvi niso neznani, vendar manj. Razširjanje industrijske družbe je povečevalo prepad med razredi, omogočilo ne samo gospodarske, marveč tudi druge razločke, ki so zlasti v Ameriki nastopili zaradi barve kože.

⁷ A Dictionary of Social Sciences, s. 407.

Obrobnost se je v taki družbi morala povečevati že samo zaradi priseljevanja nove delovne sile iz različnih kultur in narodov. Zato je bila »obrobnost« pogosto tudi razredno mašilo za pojasnjevanje razločkov med bogatimi in revnimi, med belimi in drugimi, ki se še niso »stopili« v talilnem loncu (melting pot) in so zato vedno izražali svoj izvor in se upirali asimilaciji, kar je tudi v Evropi značilno za majhne narode.

Čeprav nekateri pisci domnevajo, da je obrobni človek zaradi rasnega spopadanja in različnosti kultur lahko kozmopolit, bolj izobražen in razgledan, ker izhaja iz dveh ali več svetov in zaradi tovrstne odtujenosti bolj ustvarjalen, bolj civiliziran, spodbujajoč nova družbena razmerja itd., je precej več tistih, ki vidijo v obrobnosti predvsem negativnost. Za večino je obrobnost prej razkroj kot ne, prej nasprotje kot prilagodjenost in podobno.

Prav zato se obrobnost večinoma pojmuje kot sodobni ostrakizem⁸ med ljudmi, ki se štejejo za mogoče deviante, ki so jih večinski ljudje razglasili za take. Tovrstna zaznamovanost pa je tudi že nekak ukrep, ki ima neizogibne posledice za tiste, ki jih zadeva. To so v kriminologiji še posebej spoznali Tanenbaum, Becker, Cloward in Ohlin ter drugi.⁹ Hkrati pa so tisti »zunaj« in »obrobni« ali na robu »subjekt veliko špekulacij, teoretiziranja in znanstvenih raziskav«.¹⁰ Ne glede na to se danes zlasti v kriminologiji misli predvsem na tiste, ki so kot devianti (ali podobni) vrednoteni od drugih in ne stoje med »normalnimi« člani skupine.

Družba jih pogosto zaznamuje, tipologizira, popravlja in preganja kot slabe ali hudobne. **Obrobnost in izločenost sta torej lastnost, ki jo dobivajo vsi tisti, ki niso v sredi, konformni ali normalni.**

3. Nekaj lastnosti

V vsakdanjem družbenem življenju pa gre pojem obrobnosti in tistih, ki so »zunaj«, še dlje od zgolj sociološkega razumevanja, saj v svoji tipološki klasifikaciji ne upošteva samo socioloških lastnosti, marveč tudi razne druge (biološke in psihološke, poklicne itd.). Samo pisca Spiegel¹¹ navajata v svojem zborniku naslednje

⁸ Glej Shoham, s. 391.

⁹ Še posebej na VII. mednarodnem kriminološkem kongresu v Beogradu leta 1973.

¹⁰ Becker, s. 3.

¹¹ Spiegel, Don and Patricia Keith: Outsiders USA.

skupine, ki v ZDA pomenijo lastnosti, o katerih tako ali drugače govorimo v tem sestavku. To so skupine glede na **starost** (zarodek, mladi in stari), glede na **telesno stanje** (invalidi, telesno odkloniski in duševno zaostali), **družbeno-gospodarski položaj** (revni, zavrženi in povratniki), **vedenje** (narkomani, alkoholiki, bivši obsojenci, homoseksualci, bivši duševni bolniki in mladi s protikulturo), **glede na rod** (raso) (Američani črnskega, azijskega in mehiškega rodu, pa tudi kak belec) na **družbeno** in **politično** vlogo (ženske, vojaki, policisti in študentje).

Druge razvrstitve poznavaajo spet drugačne lastnosti, ki jemljejo za temelj, npr. **biološke** posebnosti (pritlikavci, debeluhi, gobavci, senilni, nemočni itd.) **psihološke** (abnormni, duševno prizadeti, moteni, transvestiti, trpeči, zapuščeni, ipd.), **socialne** (zanemarjeni, brezdomci, sezonski delavci itd.).

S kriminološke plati in iz zornega kota tradicionalnega delovanja družbenega nadzorstva pa so nedvomno najbolj v ospredju storilci kaznivih dejanj, alkoholomani, narkomani, berači, potepuhi, brezdomci, selivci, bivši obsojenci, lezbijke, homoseksualci in prostitutke, hazarderji in ne nazadnje (zadnja leta) »Gastarbeiterji« v evropskih državah z višjim standardom in pri nas v Sloveniji morda tudi sezonski delavci iz drugih republik.

Nekateri pisci razločujejo še tiste, ki so »večkrat zunaj« (superoutsiderje itd.). Vsi se začelnjajo vesti v »skladu s posledicami zla, ki so jim ga pripisali drugi iz njihovega okolja, in mislijo, da koristijo skupini, če prevzamejo to vlogo«¹² za tiste, ki so ostali znotraj (skupine).

Prenekaterega obrobnega je moč razločevati od drugih po hrani, oblačenju, nastanitvi, vedenju in izražanju, navadah, nezaposlenosti, revščini, apatičnosti, kulturnih standardih ter še po marsičem drugem.

a) Vedenje in tipološka klasifikacija

Čeprav ni namen znanosti, da klasificira ljudi, da se to vendar nenehno dogaja, tudi v kriminologiji, zlasti zato, da nekatere ljudi razločujemo od drugih. To razločevanje gre celo tako daleč, da razvrščamo ne samo dejanja, marveč predvsem ljudi po njihovih dejanjih, čeprav so morda enkratna in epizodna. Ljudi razvrščamo po količini in kakovosti njihovega ravnanja in jih s tem odkrivamo na »rob« ali »iz«

¹² Shoham, prav tam, s. 398.

skupine tistih, ki na kakem področju družbenega življenja ostajajo »znotraj« skupine. »Tipologija je poskus lotiti se posamezne osebnosti, ki pa se izgublja v eni sestavini: vsaka enota si prizadeva, da izgine iz potapljanja v abstraktnost enega samega tipa«. ¹³ Prav v tem pa je sreča ali nesreča klasificiranja ljudi; koristnost (?) se največkrat spreminja v zaznamovanje, čeprav gre za klinične, biopsihične ali kake druge tipološke klasifikacije.

Toda če je tipološka klasifikacija ljudi kje bolj razvita in izdelana, je to za potrebe nadzorstva in v nadzorstvu (zlasti policiji), še posebej z naraščanjem računalniškega obravnavanja podatkov. S tem pa **posamezniki dobivajo položaj ne določeno istovetnost, ki so jim jo za svojo rabo dali drugi.**

b) Zaznamovanost (stigma)

Diskreditiranje je nedvomno lastnost zaznamovanja. Pripelje do izгона, zasmehovanja, izmikavanja, izrinjanja iz skupine, duševnega mučenja, zavračanja, pritikanja vzdevkov itd. Zaznamovanost v obrobnosti pa ima še posebej več vlog: je lahko nova, družbena, obrnjena (reversed stigma), prilizaznamovanost (contrastigma) itd. Od etiketiranja ali dajanja vzdevkov ni daleč do družebnega interakcionizma. Družbeni interakcionizem in zaznamovanje sta med seboj povezana, noben ne more brez drugega.

Toda **obrobni so zaznamovani zlasti v negativnem smislu**, vnaprej določeni za obravnavanje in glede na to pogosto prav prisiljeni, da so tisto, kar naj postajajo.

c) Osamljenost in integracija v obrobnosti

Obrobni ljudje morajo zato najti svoje delovanje, cilje, želje in vrednote. To lahko dosegajo v podskupinah sebi enakih, prav tako »izgnanih« iz okolja (ali skupine tistih, ki so »notri«). Toda zaradi zaznamovanja morajo oblikovati svoje institucije in norme (pogosto docela legalno, npr. homoseksualci, prostitutke itd. — kolikor mislimo na vedenjsko odklonskost). Ljudje se jih neredko izogibajo, še posebno, če gre za nedomače, od drugod priseljeno prebivalstvo s tujimi navadami, drugačnim temperamentom in kulturo, kar se pogosto šteje za povezavo s kriminalnostjo. ¹⁴ Nekakšna »obkoljenost« obrobni s tujim, neprijaznim, če ne kar sovražnim ali vsaj hlad-

nim in zavračujočim svetom, ki živi bolje kakor oni in ki jih uporablja za svojo (zlasti gospodarsko) rast in blaginjo, jih sili k homogenosti, združevanju, medsebojnemu občevanju in iskanju podpore v težavah in stiskah, ki jih poraja lastnost, ki jim jo pripisujejo. Občutki »tujstva« jih privajajo na »življenje v družbi, ko niso njeni pripadniki (vsaj subjektivno ne) in ki se z njo ne identificirajo«. ¹⁵ Ker ima več posameznikov »podobne prilagoditvene težave (npr. glede na doživeti neuspeh, krivice, nemoč itd.) se združujejo, zakaj združeni lahko razvijejo takšne vrste ravnanja, ki jih kot posamezniki ne bi zmogli«. ¹⁶ (to velja zlasti za mladoletne prestopnike v združbah, narkomane, homoseksualce, alkoholike, poptepuhe, bivše obsojence itd.). To pripelje do akulturacije z določeno podkulturo oziroma socializacijo s podkulturo nekaterih skupin. Toda zasebni potrditvi ali samorazumevanju svojega položaja nujno sledi javno priznanje, zato se tudi tisti na robu ali »zunaj« še bolj štejejo za tisto, kar naj bi bili. Končno se lahko oblikujejo v odklonske skupine.

d) Odtujitev

Razloge za vedenjsko odklonskost je treba vedno iskati tudi v družbenih razmerah in če so nekatere skupine odtujene od družbe, nezadostno socializirane ali pahnjene iz skupine, so to »obrobni ali zunanji«. Ti ne doživljajo le normativne ali družbene osamljenosti, marveč neredko tudi prostorsko.

Osamljenost pogosto pripelje do družbene odtujitve, ker ni več stikov s celotno družbo ali njenimi izseki ali pa so stiki čedalje redkejši. Redkost tovrstnih stikov pa mora napeljevati na združevanje v podskupinah sebi enakih ali enake usode deležnih ljudi.

Odtujenost pa se izraža v prenekaterem odtenku življenja ljudi in zato **pogosto ostaja njihova poglavitna lastnost.**

e) Podkultura

»S podkulturo mislimo na skupnost norm kakega dela skupine ali skupin celotne družbe, ki bolj ali manj odstopajo od njenega splošnega normativnega sestava.« ¹⁷ Podkultur je več vrst; kriminologijo večinoma zanimajo zato, ker se

¹³ Canepa, s. 420.

¹⁴ Glej zlasti Kaiser, s. 251.

¹⁵ Goričar, s. 28.

¹⁶ Prav tam, s. 30.

¹⁷ Yinger v navedbi Goričar, s. 31.

večina povezuje s kriminalnostjo ali odklonskim vedenjem. Da pa je **podkultura tesno povezana z obrobnostjo**, ni treba znova ponavljati. Kolikor prihaja do nasprotnih vrednot, drugačnih kakor prevladujejo v okolju, govore o kontrakulturi. Obe glavni vrsti sta značilni za skupino zaznamovanih, ki jih v kriminološkem smislu obravnava ta sestavek. Ker jih je več, je treba računati tudi na različne podkulture, bolje rečeno, na različno odstopanje od splošnega normativnega sestava.

Podkultura in odtujitev (toda od česa) se med seboj povezuje glede na to, da večinoma zadevata isto prebivalstvo in ker imata za izhodišče vedenje po vrednotah, ki se razločujejo od tistih, ki veljajo za celotno družbo. Zato je »napredovane skupinskih odklonskih dejavnosti osrednje vprašanje teorije podkultur«. ¹⁸ Zato je tudi težko razločevati, ali je obrobnost posledica podkulture ali njen vzrok. Najbrž potekajo procesi skladno, le pojasnjevanje je lahko precej različno.

Pri tem seveda ne gre samo za sociološki pojav, marveč za **pomembne posledice v posameznikovi duševnosti in spodbujenosti za odklonsko vedenje**. Kot pravi Becker ¹⁹ je »uživanje v kaki dejavnosti (npr. prostitucija, alkoholizem, narkomanija, beraštvo, potepuštvo, kvartanje, igre na srečo, goljufanje itd.) ugodnost izkušenj, ki se jih kdo priuči od drugih«.

f) Posamična desocializacija

Posamična desocializacija se kaže v tem, da se vsakdo, čeprav se socializira v podkulturi, skrivaj z drugimi, vede odklonsko in se največkrat trudi, da bi to počenjal neopazno ali tako, da bi povzročil kar najmanj spogledovanja in nasprotovanja. Pri tem so izvzeti tisti pojavi, ki jih ni mogoče skrivati, npr. potepuštvo, brezdelnštvo, beračenje, napeljevanje k prostituciji ziroma ravnaje, za katero je treba dobiti ustreznega partnerja ali vsaj njegovo privolitev. Z desocializacijo navadno mislimo na vse tisto, kar odstopa od normalnega in je v vedenju moteče, nenavadno, drugačno, neugodno in neredko tudi čudno. Že samo tu izhajajo razločki med zaznamovanimi in drugimi, kajti pri njih niso odkrili kake posebnosti, zaradi katere bi morali biti taki, ali pa so bili tako spretni, da so se v vpeljanem družbenem interakcionizmu znali narediti »nevidne« ali nedosegljive.

¹⁸ McIntosh, s. 226.

¹⁹ Becker, s. 56.

Desocializiranost zlasti v kriminološkem smislu tudi pomeni ne samo zmožnost, marveč odločenost preiti h kaznivemu dejanju ²⁰ ali v vedenjsko nenormalnost sploh.

Ne da bi se globlje spuščali v problematiko desocializiranega življenja deviantov, se z njo načinja prenekatero vprašanje obravnavanja »nenormalnih« ali nezaželenih vedenjskih oblik, zakaj so nekateri ti odklonski, drugi pa ne. Zato se na splošno domneva, da so »obrobni« in »tisti zunaj« tudi desocializirani.

g) Dislokacija

Posamezni deli mestnih naselij pogosto slove po nastajevanju določenega dela prebivalstva, npr. revnejših, starih, sezonskih, potepuških ljudi, to pa za marsikoga pomeni večkratno obrobnost in zaznamovanost.

Prenekatera podskupina ljudi, o katerih teče beseda v tem sestavku, mora po drugi strani zaradi vzdrževanja nesprejemljivega, motečega in nenormalnega ter odklonskega vedenja to sploh počenjati zunaj kraja prebivališča (vlomilci, žeparji, goljufi, prostitutke itd.), tretji uporabljajo svoj potujoči poklic za iskanje žrtev in za njihovo viktimizacijo, medtem ko se četrti po svoji nepovezanosti z določenim prebivališčem že kar brezdomci. Razmerje, v katerem so »tujci« nasproti tistim, h katerim prihajajo, jim olajšuje vedenjsko odklonskost, saj prav zaradi neosebnega razmerja do drugih lahko postajajo taki, kot so. Ta lastnost pa najbrž ni samo sociološke, marveč predvsem socialnopsihološke in čisto individualne narave. Zakaj je kdo potepuh in noče živeti v svojem okolju? Beračiti ni mogoče nenehno v istem kraju. Za dajanje spolne »storitve« je treba iskati kliente, prikritega blaga največkrat ni mogoče razpečevati kar v soseski in žrtve goljufivega ravnjanja se ne ponujajo za vsakim vogalom, marveč jih je treba poiskati glede na namen, prikritost, dovzetnost, premoč v osebnosti, igranju, prepričljivosti, možnosti prikritja itd.

Gibljevost je torej lastnost prenekaterega obrobnega človeka. Gibljevost ne samo da omogoča vedenjsko odklonskost v marsičem, marveč lahko omogoča tudi vedenjsko nenormalnost če ne tudi njenega prikrivanja. Prenekateri pojav pa tudi človek z njim namreč ostaja prekrit zaradi nenehnega menjavanja prebivališča ali zaradi življenja v »brezdomstvu«, če ne vsaj določeni oddaljenosti od prebivališča.

²⁰ Glej: Pinatel, Canepa, Pešić in drugi.

Toda t.i. »dislokacija« je verjetno najbolj viden odsev drugih lastnosti devianta, ki ostajajo bolj v ozadju, ki pa hkrati dopolnjujejo njegovo podobno pošujočih, brezdomnih, odtujenih, izločenih, osamljenih in odklonskih selilcev. Ti prepogosto potrebujejo ne samo trdnejšo navezanost na določen prostor in stalnejše družbeno okolje, temveč tudi službo, pomoč, podporo, razumevanje, če že ne trdnejše preizkušnje ali odločnejšega posega za spremembo njihovega vedenja.

h) Nevtralizacija

Izogibanje dolžnostim (ki jih narekujejo družbene norme za normalno vzdrževanje razmerij z drugimi), ni samo lastnost obrobnih, temveč najbrž vseh, ki svoje ravnanje opravičujemo pred drugimi, ne glede na to, ali sami verjamemo svojim zagovorom ali ne. Tehnike t. i. »nevtralizacije« so dosti pojasnjevali Cressy, Sykes in Matza.²¹ Obveznost ustreznega ravnanja pa je ključno vprašanje ne samo kazenskega prava, (le-to ga povezuje s krivdo in odgovornostjo), marveč tudi psihologije in kriminologije. Z nevtralizacijo pa deviant lahko naredi svoje ravnanje za neodgovorno in normalno v okoliščinah, ki jih uporablja za opravičilo. Tako lahko racionalizira pobude za svoje ravnanje²² in obdrži svojo predstavo o sebi, kakor jo potrebuje za ohranitev statusa quo. »Druga pogosta tehnika nevtralizacije temelji na prepričanju, da je lojalnost do svoje združbe pomembnejša kakor družbeni zakoni.«²³

Nevtralizacija je torej načrtno dojemanje lastnega ravnanja, ki opravičuje neodgovornost. Zato se odklonsko ravnanje ne samo ponavlja, marveč hkrati postaja celo heroično, pozitivno in cenjeno. To pa je že lastnost podkulture v katero se številni spuščajo, »ne da bi imeli občutek krivde.«²⁴

4. Obrobnost in reakcija nanjo

Med vrstami nadzorstva (državno, samoupravno in neformalno) je v medsebojnih razmerjih »nadzorstva in obrobnosti« nedvomno v ospredju tisto, ki v imenu države in formalno-pravno pomembno skrbi za utrjevanje »konformizma«. Obrobnost, vsaj v kriminološkem smislu, pa se najpogosteje ne ujema s konformizmom ali s

povprečnostjo, ne v vedenju, ne v družbenih vlogah ljudi, ki so vanjo zašli (tudi zaradi reagiranja tistih iz sredine). S kriminološkimi teorijami o interakcionizmu, obrobnosti, subkulturah o »tistih zunaj« itd. pa se odpira prenekatero vprašanje ne samo za celotno družbo in njena razmerja do manjših skupin, ki jih »meče ven«, marveč tudi za družbene mehanizme kaznovalnega prava in organov, ki po njem delujejo. Ti ugotavljajo in odkrivajo ljudi kot odklonske in jih s tem hkrati tudi odpravljajo na rob in še čez. Naj si je obrobnost še tako splošen pojem ki nekatere skupine in posameznike odkriva v njihovi »vidnosti« izmed drugih po najpreprostejših in najsplošnejših potezah, ima vendarle globok pomen za razločevanje ljudi od povprečnosti. In ne samo pri razločevanju, marveč pogosto tudi pri zaznamovanju, smo videli, da se nad ljudmi pogosto zgražamo, jih zasmehujemo in dajemo za zgled kakšen ne smeš biti, da bi bila družba lahko boljša kot tisti na robu.

Obrobnost je torej lahko odklonski stereotip, ki je neposredno povezan z družbenim reagiranjem in z ravnanjem z ljudmi, ki jih je treba spreminjati, poboljševati, resocializirati, če ne celo zapirati, osamljati, razkazovati za zastraževanje drugih ali celo odstranjevati (smrtna kazen je tudi v naši družbi še znana formalno in včasih celo dejansko).

Glede na to vsaj organi formalnega družbenega nadzorstva (policija, tožilstvo, sodišče, kazenski zavod) pa tudi druge družbene ustanove, ki se srečujejo s kriminalnostjo, prestopništvom in podobnimi, četudi formalno pravno še ne (ali sploh ne) sankcioniranimi — toda vendarle negativnimi vedenjskimi oblikami, ljudi obremenjujejo z zaznamovanjem,²⁵ ki je prepogosto temelj resocializacijskih posegov in drugih dejavnosti pri zatiranju družbi škodljivih pojavov. »Nagnjenje vseh teh sistemov pomeni zaradi zaznamovanja antitezo rehabilitacijskim nameram in razglašnim idealom.«²⁶

Toda vse kaže, da je nadzorstvo nad kriminalom prilagojeno predvsem dosedanjemu pojmovanju obrobnosti, v katero zahajajo predvsem nižje družebne plasti prebivalstva, ker opravljajo tako imenovano konvencionalno kriminaliteto. Sedanje formalno nadzorstvo je prilagojeno predvsem boju s posameznikom pri tradicionalni odklonskosti. V današnjem času dokaj odpoveduje v boju s karteli, pridobitniškimi družbami, z

²¹ Glej o tem tudi Christie, s. 379.

²² Shoham, s. 396.

²³ Prav tam, s. 396.

²⁴ Glej tudi Goričar, s. 32.

²⁵ Glej tudi Freeman, s. 410.

²⁶ Freeman, prav tam, s. 410.

odklonskostjo višjih družbenih plasti, političnim kriminalom, vohunstvom, ki ga organizira država, podjetniškim, izkoriščanjem porabnikov, industrijskim onesnaževanjem okolja itd., čeprav so ta vprašanja prav tako pravno urejena kot tatvine, prostitucija in narkomanija ali kaka druga dejavnost obrobnih.

Ni pomembno, ali je vmes nemoč ali strpnost, nezmožnost ali neorganiziranost, počasnost ali nerazumevanje družbenih procesov, zaostalost ali malomarnost. Pomembno je, da je uresničevanje in zagotavljanje prava in pravičnosti pri nadzorstvu glede učinkovitosti neenakomerno porazdeljeno in da se, kot je bilo ugotovljeno že na VII. mednarodnem kriminološkem kongresu, v njegove mreže love majhne ribe, velikih pa ne zajema. Od tod tudi različnost temnega polja kriminalitete in udarnost nadzorstva ter njegova naravnost na manj pomembna in verjetno naključna področja, znana iz preteklosti, medtem ko je sedanost bistveno drugačna. Ali nas obrobnost ne opozarja na nujnost sprememb, ne samo v praksi, temveč tudi v kriminologiji? Sociologija pa nas vsaj s svojimi teorijami o dezorganizacijah prav sili k razmišljanju o tovrstnih procesih v naši družbi. Ali se v zvezi s tem ne bi morali bolj ukvarjati s pojavi kot s posamezniki? Toda če naj bi se ukvarjali s pojavi in družbenimi procesi, ki pripeljejo do dezorganizacije, potem formalno družbeno nadzorstvo za to ni dovolj usposobljeno.

To morda tudi kaže, da se teorije o nadzorstvu preveč omejujejo na formalizirane mehanizme reagiranja države, ne pa toliko na druge ustanove, ki prav tako pomembno vplivajo na vedenje, pa ostajajo zunaj tradicionalnega pojmovanja nadzorstva. Zato je za zdaj (pri nas) res le državni organ legitimiran nastopati kadar so ogrožene norme (ali vsaj večinoma), kar spet kaže na to, da so drugi organizmi pogosto premalo usposobljeni in uspešni (vsaj za zdaj). Morda pa gre samo za vprašanje moči in sredstev?

5. Dejavnost formalnega nadzorstva zoper ljudi z »obrobja«

Pri dejavnosti formalnega nadzorstva zoper ljudi z »obrobja« najpogosteje nastopa policija; vedno je v ospredju teh prizadevanj, čeprav tudi drugih organov ne kaže zanemarjati. Policija je povsod po svetu ustanova, ki zbira podatke o ljudeh in jih nadzoruje po svojih evidencah, kartotekah, zapiskih, spisih, dosjejih, po njihovih

vzdevkih, prstnih in drugih odtisih, pisavi, izjavah, druženju s sumljivimi, po načinih storitev kaznivih dejanj, preteklosti, z opazovanjem in poročili, ki jih dobiva sama ali od informantov, z neposrednim »pokrivanjem« terena, z opazovalno in nadzorovalno tehnologijo ali kako drugače. Prednost njenega delovanja je v diskretnosti in zato, kolikor ne gre za formalne postopke, navadno pri precejšnjem številu ljudi sploh ne prihaja do zaznamovanja. Drugače je seveda, kadar policija ukrepa javno ali kadar prestopa svoje pristojnosti.

Na splošno povsod po svetu ugotavljajo, da so **»obrobni« dokaj bolj pod nadzorstvom organov odkrivanja** kot kaka druga skupina prebivalstva. Verjetno prav policija najbolj spodbuja procese družbenega interakcionizma in začenja postopke zaznamovanja. Do tega prihaja zato, ker so posamezne skupine ljudi z obrobja znatno prej sumljive kot druge. Ker policija vedno vidi v njih mogoče storilce kriminalnih in drugih dejanj, četudi to niso. Zanje se prej kot sploh za koga drugega misli, da so bolj kriminalni, bolj nepošteni, nevarni, ogroženi in dovzetni za odklonskost, ker se sploh štejejo za take. In ker niso močni ter vplivni, ker nimajo zvez in ker je vsakemu človeku mogoče kaj očitati, se tudi ni bati, da bi ustvarjali sitnosti ob morebitnem prestopanju pooblastil nadzornih organov in prehudi sumničavosti.

Ker mora policija že zaradi majhnih sumov ali indicev domnevali »nevarnost« (O. W. Wilson omenja tako imenovane »policijske nevarnosti«), je torej celo nujno, da se usmerja tja, kjer osebno ali družbeno življenje nekaterih ljudi dopušča več dvomov in kjer brez skrbi razvija svojo »kontrolno«, upošteva poklicno zvedavost, ki jo **raje uravnava na manj zavarovane skupine, v katerih je vsaj domnevno več črnih ovc.** Ker so ti ljudje tudi prej dosegljivi in ker so najpogosteje vmešani v odklonskost, ki je še »vidna«, poulična, primitivna, ki jo je pri kom pričakovati že zato, ker je v ožjem okolju tistih, ki so bili že zaznamovani (odkriti, osumljeni itd.), je sum iz zornega kota poklica nadzorovalca bolj ali manj tudi utemeljen.

Zato tudi v socialistični in samoupravni družbi ne more biti dosti (ali nič) drugače, ker pregonski organi delajo ob isti stroki, le da jih pravo drugače omejuje. Toda kolikor ne gre za formalni postopek, vsa dejavnost tako ali drugače poteka po organizacijskih pravilih službe in napatili stroke za odkrivanje in preiskovanje (kriminalistike), to je »diskretno«. **Kjer pa razmerja niso**

urejena s pravom, ne more prihajati do njegovih kršitev.

Zato je torej nujno, da so »obrobni« prej prijemljivi in vsak sum utemeljuje podobno nadzorstvo o njih. Ali kot pravi Becker: »Eden izmed ključnih korakov v postopku oblikovanja trdnjšega vzorca odklonskega vedenja so izkušnje prijetja in javnega etiketiranja devianta.«²⁷ Ali torej nadzorstvo samo zaradi načina svojega dela, ki je lahko docela normalno, ne pomaga porajati tudi obrobnosti? Ali se je temu mogoče izogniti? Ali iskanje deviantov urediti drugače?

Najbrž ne, ker bodo ljudi z obrobja vedno prej uspeli odkriti, ker jih bodo tisti iz »okolja« prej naznanjali, ker bodo bolj opazovani in ker bodo ljudje »znotraj« manj strpni do njihovega vedenja (tuje raziskave npr. ugotavljajo, da kupci v prodajalnah prej naznanijo nepoštenega kupca, če je mlad, slabo oblečen, dolgih las). To tudi pomeni, da je »tveganje biti kaznovan«²⁸ na obrobju dosti večje kot se to normalno dogaja v drugih družbenih skupinah.

Zato torej velja bivšim obsojencem, ponavljalcem kaznivih dejanj, sezonce, potepuhom, potujočim, poklicnim deviantom, nezaposlenim itd. vedno večja pozornost in nezaupanje. Če je bilo storjeno kako kaznivo dejanje, se najprej spomnijo nanje (upravičeno ali ne). Nadzorujejo njihova bivališča in zbirališča in podobno, kolikor jih sploh nimajo pod posebnim nadzorom, ki se stopnjuje glede na domnevno raven njihove nevarnosti. Nadzorstvo torej nad različnimi ljudmi ob različnem času in v različnih položajih deluje različno selektivno.²⁹

6. Drugi mehanizmi obravnavanja obrobnih

Organi odkrivanja, pregona in sojenja ter rehabilitacije niso edini družbeni mehanizmi, ki obravnavajo obrobne ljudi in se ukvarjajo z njimi za boljšanje njihovega vedenja in morebitno vračanje v »tabor skupine«. Kot smo videli, jih prav zaradi obravnavanja raje spravljajo v obrobnost. Poleg tega pa se zaznamovanost na obrobju ne pozablja tako kmalu, čeprav ljudje pogosto menjavajo prebivališče. Pri tem gre zlasti za dvoje:

— po eni strani gre za policijske evidence, ki kljub menjavanju bivališč potujejo s sumljivimi in nadzorovanimi;

²⁷ Becker, s. 31.

²⁸ Kaiser, s. 308.

²⁹ Glej tudi Becker, s. 133.

— po drugi pa obrobni največkrat ne morejo iz svoje kulture, načina vedenja in življenja in ne morejo spreminjati svojega družbenega položaja po svoji volji, ker so vezani na svoje zmogljivosti in zmožnosti, zaradi katerih se morajo tudi v novem kraju zblíževati s sebi enakimi. Novo okolje jih kmalu znova začne odklanjati.

Prav zato morajo različnim ljudem iz nižjih družbenih plasti zaradi njihovih težav, stisk, nemoči, bolezni, pomanjkanja, nezmožnosti, kriminalnosti ali nesprejemljivih navad itd. pomagati socialne službe, zdravstvo, vzgojne svetovalnice itd., kajti pregonski ukrepi ne morejo zdraviti telesnih in duševnih bolezni, težav in pomanjkanja. Toda kakor je dejavnost socialnih služb, šolskih psihologov, obratnih ambulant in terapevtov, prostovoljnih delavcev itd. lahko zaželena in koristna, pozitivna in pričakovana, ima po drugi strani tudi negativne sestavine. Tisti, ki potrebuje tovrstno posredovanje, navadno namreč ni iz skupine »normalnih« in najbrž tudi ne vedno izmed tistih »notri« (inside v nasprotju z outsiderji). Na razna posredovanja tovrstnih služb so ljudje pozorni in čeprav so naklonjeni in blagotni do socialnih posegov, jih sami nad seboj ne bi hoteli doživljati, ker menijo, da tega ne potrebujejo.

V formalnih postopkih zoper deviante marsikdaj sodelujejo, ne samo socialni delavci, marveč tudi psihologi, psihiatri, defektologi, pediatri, psihagogi in drugi, ki za pravosodje opravljajo dejavnosti, zaradi katerih bi lahko rekli, da postajajo njegovi pomočniki in hkrati s tem marsikdaj tudi podaljšana roka države. Tudi zanje velja, čeprav to ni ključni namen, da sodelujejo pri ocenjevanju in tipiziranju človeškega odklonskega vedenja. S tem pa so pritegnjeni v človekovo spreminjanje in vračanje deviantov v »konformizem«.

Če so devianti na prestajanju kazni, kjer so večinoma med sebi enakimi vsaj formalno, ne pa dejansko, ker se v zaporskih razmerah »prizonacije« ljudje prav tako diferencirajo, plastijo in dele v skupine, tudi ob nasprotnem zaznamovanju in »protivrednotah«, se med seboj diskriminirajo itd.; (čeprav za naše zapore še nimamo tovrstnih raziskav, pa nas posamezni pojavi vendarle na to napotujejo) lahko rešeni navidezne družbene obrobnosti, pa jih neusmiljeno zadene, ko se znova znajdejo na prostosti. Pri tem so pogosto izpostavljeni zavračanju s spremljajočimi posledicami, kot so nezaupljivost, nezaposlenost, očitnost nadzorstva itd., da ne omenjamo

drugih težav v gospodarskem, duševnem ali kakem drugem smislu.

Za naše razmere, nimamo raziskav, kako se kaže obrobnost deviantov v njihovem družbenem okolju, čeprav je dosti podatkov o tem, kako ljudje gledajo na narkomane, potepuhe, alkoholike, berače, sezonske delavce itd. **Pogosto se dogaja, da druge obsojamo za tisto, kar sami delamo, le da drugi tega ne vedo.** V najblažjem smislu se ta obsodba začne s kakim zmikanjem, uživanjem alkoholnih pijač, domačo nepoštenostjo itd., toda zgražamo se nad tistimi, ki so bili za enako vredno (pa kaznivo) dejanje prijeti in obravnavani.

Pomembno vlogo pri družbenem zaznamovanju imajo organizacije in društva (ukrepi, opozarjanje, kaznovanje, izključitev itd.), krajeвне skupnosti, delovne organizacije, šole itd. (verjetno ima zavračanje in obrobnost v šoli bodisi od vrstnikov bodisi od učiteljev najhujše posledice za sprejemanje obrobnosti kot življenjskega sloga). Zato se je strinjati z ugotovitvijo, da »pritisak, silo in zaznamovanje uporabljajo skupine (ali posamezniki, če imajo dovolj moči), kadar je kak interes ali vrednota njihove skupine (ali posameznika) ogrožena.«³⁰ **Z izločitvijo koga v obrobnost je zanje doseženo ravnotežje**, in ne samo to. Tisti, ki torej niso »notri«, so »grožnja« za druge, da bodo boljši, zmožnejši, prizadevnejši (če gre za lene), ubogljivejši itd. Nad njimi se je mogoče zgražati ali jih pomilovati, sebi in drugim dajati za zgled itd. Kolikor to vsebuje kali konfliktnosti, pa se družba po drugi strani pomika naprej, ker ji je »obrobnost« kljub temu v svarilo. Z obrobnostjo torej kaznuje svoje neubogljive člane. To pa velja za vsako skupino, tja do celotne družbe.

7. Naše razmere in nekaj pomislekov

Če omenjena spoznanja, ki večinoma prihajajo iz tuje) sociologije in kriminologije, uporabimo v naši dejanskosti, ne toliko po vsebini in vzročnosti, temveč bolj po zunanjih znamenjih, naletimo na prenekatero podobnost.

Ta obrobnost je v sociološkem smislu presetljivo izrazita, pri sezonski delovni sili, ki prihaja v Slovenijo iz drugih republik. Podobnosti ugotavljajo tudi tuji raziskovalci³¹ za naše »zdomce« v državah zahodne Evrope, toda z

³⁰ Shoham, s. 395.

³¹ Glej npr. Kaiser, Ferracutti.

razločkom, da gre tam za tujce v družbah z drugačno družbeno ureditvijo kot pri nas. Za nas v Sloveniji se postavlja tudi vprašanje obrobnosti prišlekov celo iz manj razvitih slovenskih krajev, ko ljudje prihajajo iz podeželskih na visoko urbanizirana območja, marsikateri pomislek se čuti zaradi kake druge vrste obrobnosti, ki jo povzročamo med ljudmi glede na delitev po dohodku, premoženju, izobrazbi, telesni ali umski zmogljivosti, uspešnosti, tekmovanju, itd., kajti v vsaki skupini je nekaj ali več ljudi ali celo podskupin zaradi česa na obrobju, manj pomembnih, zatiranih, podcenjevanih, slabo upoštevanih in kako drugače v našem smislu odrinjenih na rob.

Vprašati se moramo, kakšni so ljudje z nižjo izobrazbo (ali brez izobrazbe), nekvalificirani, sezonski, selilci, nezaposleni, brezdolneži, brezdomci, začasno zaposleni, z nizkimi ali občasnimi dohodki? Kje in kako stanujejo? V kakšnih razmerah? Kakšna so njihova medsebojna razmerja in kako gledajo na tiste, ki so »notri«? Ali se ne počutijo gmotno, duhovno, moralno ali celo politično diskriminirane? Saj še vedno ugotavljamo, da jih zaposlujejo nenadzorovano, da slabo skrbijo zanje, da včasih nimajo urejenih možnosti za bivanje, da jih nastanjujejo v opuščeni barakah in razpadajočih stanovanjih, da niso pritegnjeni v politično življenje, da prosti čas uporabljajo nesmotrno in tako, da jih pelje v odklonskost! Prepogosto nimajo stikov s svojo »kulturo« (kolikor to sploh ni subkultura), obdajajoče jih okolje pa jih ne sprejema. Od tod želje po pitju, hazardiranju,³² pasivnosti, nestalnosti, ustvarjanju težav, odpor in beg v nasilje. Ker se zaposlovanje pogosto povezuje s stanovanjem, so izpostavljeni brezobzirnemu izkoriščanju.³³ Delovne organizacije zaposlujejo delavce brez izobrazbe, mimo skupnosti za zaposlovanje itd. Od tod vprašanje, kako »doživljajo takšen družbeni svet, ki se v marsičem razlikuje od tistega družbenega sveta, v katerem živijo ljudje statusnih plasti«?³⁴ H komu naj se potem nagi-

³² Te ugotovitve so iz: Analize in položaja delavcev iz drugih republik v ljubljanski regiji, **Občani in delo**, 13, 1978, 9—10, s. 265—66.

³³ Alija Džinić, Potrčeva 22 v Ljubljani ima 43 podnajemnikov, ki plačujejo po 800 dinarjev. Pri Ivanki Cerar, Društvena 16 plačujejo za bivanje v garaži po 2000, 8 podnajemnikov v majhnih sobicah pa od 780 do 1000 dinarjev itd. Glej več o tem M. Skumavc: Draga streha nad glavo, **Delo**, 25. januarja 1979, s. 12.

³⁴ Goričar, s. 30.

bajo in iščejo opore kot pri sebi enakih in v družbenju s tistimi, s katerimi vzdržujejo svojo »kulturo«, drugačno od tiste, s katero so obkroženi.

Te ugotovitve podpirajo tudi domače ekološke študije;³⁵ saj ugotavljajo, da **družbeni položaj človeka odloča o vrsti in načinu njegove nastanitve**, da posameznikov dohodek določa prostor, v katerem se bo nastanil, da stare stavbe in propadajoče okolje privablja revne in obremenjene s socialnimi problemi, nezmožne, ostarele, deviantne, nezaposlene in sploh »obrobne« in da območja s takimi ljudmi reproducirajo ljudi enake vrste ali celo s še slabšimi lastnostmi. Revitalizacija takih delov in naselij, zlasti mestnih se zato ob podpori družbenih dejavnikov nakazuje kot rešitev obrobnosti nekaterih vrst.

Kriminologijo pa pri obrobni ljudih zanima predvsem odklonskost. Vanjo jih nedvomno silijo tudi razmere, v katerih žive. Pri tem gre zlasti za tiste, ki se vedejo v nasprotju z družbenimi normami in pričakovanji in ki so zato tako odri-njeni na rob, da to vpliva na njihov družbeni položaj, ne glede na to, ali je obrobnost lastnost njihovega stanja ali posledica družbenega zaznamovanja.

Storilci kriminalitete belega ovratnika najpogosteje sploh ne pridejo sem. Zato se kot »obrobni« pokažejo le tisti, ki jih zajemajo kot storilce tradicionalne kriminalitete ali prekršarje raznih vrst. Ali ni tudi to izraz družbenega vrednotenja ljudi zaradi njihovih dejanj, ki izhaja iz gledanja na kriminal nižjih družbenih plasti iz preteklih stoletij. In če upoštevamo še to, da je velik del teh ljudi še osebno prizadet ali celo huje moten,³⁶ nevrotičen, pod pogostejšim udarom nadzorstva, pod vplivi kriminalnega sveta itd., potem je tudi močno dvomljiva ustreznost družbene reakcije zoper obrobnost, njena politika in uspešnost. Zato se moramo spet vprašati,³⁷ ali je družbeni vpliv na večino tovrstnih obrobni (alkoholomani, narkomani, potepuhi, brezdelneži, delomrzneži, prostitutke, berači, hazarderji, samomorilci, notorični storilci kaznivih dejanj in ponavljalci itd.) zadosten in ali daje dovolj razlogov za prepričanje, da verjamejo v družbeno enakost in pravičnost.

³⁵ Npr. Gostitve nekaterih deviantnih pojavov v Ljubljani, raziskava inštituta za kriminologijo, št. 43.

³⁶ Glej Kobal, s. 34.

³⁷ Glej Sklepe I. simpozija o socialni patologiji v Jugoslaviji, s. 156.

S k l e p

Obrobnost se poraja iz razločkov med normalnim in nenormalnim, konformnim in nekonformnim, sprejemljivim in nesprejemljivim, navadnim in nenavadnim v vedenju in v položaju ljudi v skupinah in družbi. Zakaj je tako, je dovolj razmišljanja v kriminologiji, še več pa v sociologiji. Če je **obrobnost v kriminologiji precej odvisna od razpoložljivosti, pravočasnosti, uspešnosti in udarnosti »kontrole«**, ki se zaradi nekaterih lastnosti naravnava na prav določene družbene skupine ali posameznike, pa ima v sociologiji predvsem gospodarski, narodnostni, rasni ali še kak drug pomen. Toda s tem nikakor ni rečeno, da se razhajata. Njuno stečišče je skoraj pri istih ljudeh, le zorni koti opazovanja in obravnavanja so različni.

Obrobnost poudarja neenakost ravnanja z ljudmi zaradi nekkih okoliščin, to pa povzroča tudi prenekatero etično vprašanje, ki se ga v bolj ali manj enakostno naravnanih družbah ni mogoče znebiti. Pri tem delujejo skoraj isti izbiralni mehanizmi, posledice, zaznamovanje, deloma diskriminacija, ki izhaja iz družbenega razločevanja (spomnimo se pri nas zagnanih debat in reševanja t. i. »socialne diferenciacije«), večja uspešnost nadzorstva pri »kontroli« nekaterih družbenih plasti itd.

Ker je prenekateri že zaradi bioloških posebnosti lahko, »obrobni« ali ker jih drugi tako gledajo (čeprav sami morda ne mislijo tako), ker nismo vsi enako pametni, zmožni, delovni, ker se delimo na kriminalne in nekriminalne, pa na malo bolj in malo manj bogate ali revne (kakor kdo hoče), z visoko izobrazbo ali brez nje itd., je obrobnost nujen družbeni pojav. Do njega prihaja, če se ga zavedamo ali ne, če ga priznavamo ali ne, izhaja torej iz neenakosti ljudi glede posameznih, zanje morda ključnih vprašanj, nastaja zaradi delitve po delu in v medosebnih razmerjih. Mehanizmi obrobnosti ali bolje rečeno družbena sredstva, ki ljudi odrivajo na rob ali čez, so različna in neredko prepletena, dopolnjujoča se, bolj ali manj neprijetna in usodna.

Medtem ko se rarsikdo vse svoje življenje ne more skopati iz obrobnosti, je morda za drugega le občasen proces ali stanje, kot neprijetna mora, po kateri pričakuje lepšo prihodnost. Medtem ko koga zadene obrobnost, kamor koli se obrne (glede rase, narodnosti, službe, izobrazbe, vedenjske odklonskosti itd.), se drugi počuti kot »outsider« le na kakem posameznem torišču. Glede na to **bi lahko razločevali stalno, začasno, delno,**

večkratno, posamezno ali še kako drugo obrob-
nost.

Dogaja se seveda, da ljudi že zaradi take posamezne okoliščine odrivamo obrobnost v celoti, podobno kot posameznika že zaradi enega dejanja tipologiziramo kot takega ubijalca ali morilca, goljufa ali vlomilca, tatu in podobno). V tem je gotovo nepravilnost do ljudi, toda do tega prihaja spontano in ima že od nekdanj težko popravljive posledice v vsaki družbi. Ali bo prihodnost kaj boljša? Ali se bomo ljudje, če sprejemamo dosedanje teorije in izhodišča glede obrobnosti, še vedno razločevali na tiste v sredini in tiste na robu, kljub formalni in razglašeni enakosti (politični in pravni).

Preteklost in sedanost kažeta, da je tovrstno zaznamovanje ljudi neredko tudi čustven pojav. Vprašanje ugleda in tekmovanja celo v okviru in znotraj dopustnega. Če pa gre za kršitve pra-

vil, je obrobnost šteti kot kazen, ukrep, ki naj zadene storilca, da ne razmišljamo o drugih posledicah. Medtem ko o socioloških silnicah obrobnosti vemo kar zadosti, pa so nam socialno-psihološke plati pojava manj znane in zato toliko bolj skrivnostne, toda vredne razmišljanja, ker je treba tudi v njih iskati pojasnil, ki jih potrebujemo, da bi se v sodobni družbi ubranili slabih posledic za ljudi.

Ne nazadnje je obrobnost lahko tudi pomembno kriminalnopolitično (in tudi družbeno) vprašanje, zlasti če gre za resocializacijo deviantov. To nam dokazuje tudi prenekatera domača študija o obrobni ljudih. Ker pa je odklonskost tudi lastnost³⁸ razmerij med ljudmi, je obrobnost tudi za današnjo družbo nezanemarljivo vprašanje.

³⁸ Glej tudi McIntosh, s. 292.

Rokopis končan 3. februarja 1979

UDC 301.183+301.173.7

»Marginality« and (social) control

Pečar, dr. Janez, Professor of Criminology, Institute of Criminology, Ljubljana

A notion of marginality frequently occurs in connection with the function of social control, having an important role in the formation and determination of such processes.

Marginality finds its expression not only in a social sense but also has such consequences as the formation of individuals or groups which are differentiated from the »majority« as regards their way of behaving as well as their way of thinking. Marginality and social isolation thus become the qualities which stigmatize all those who are not in the middle of social groups, who are not conformist or normal. So the origin of marginality is specific characteristic which may be biological, psychical, social, economic, and last but not least, behavioural. Those on the margin are generally stigmatized in a negative sense which is used to distinguish people from the average.

Especially in criminology, marginality is manifested as a stereotype, connected with societal reaction and in the treatment of people who need to be changed, reformed, resocialized and if necessary even isolated, confined or simply eliminated (capital punishment).

The »marginals« are therefore subjected to greater control, are more attainable and their »suspiciousness« justifies the image that control has of them. It even goes so far that marginals reckon themselves perceived as such by the »majority« and form deviant groups.

If marginality in its relationship to control (especially formal control) depends on its availability, punctuality and efficacy (?) then the influence of this control (as a quality of the people appointed to this task by others) may be constant, temporary, repeated, partial or individual.